

DE REDACTIE PRIVAAT

DE TOVERKUNST VAN ISIS

In de Egyptische mythologie is een merkwaardig verhaal te lezen dat vandaag een verrassend moderne connotatie krijgt.

Tussen Osiris en zijn broer Seth was een hevige vete ontstaan omdat Osiris een verhouding had gehad met Nephtys, de vrouw van Seth. De jalouse Seth had daarom niet alleen zijn broer vermoord, maar bovendien zijn lijk in stukken gesneden en deze in de Nijl gegooid. De ontsteltenis en de droefheid van Isis, de echtgenote en zuster van Osiris, was onnoemelijk. Ze nam een boot en voer de stroom af op zoek naar de resten van haar man. Toen ze bijna alle brokstukken teruggevonden had, bracht ze die samen, omzwachtelde ze en maakte er op die manier de eerste mummie van.

Het huwelijk van Isis en Osiris was kinderloos gebleven maar Isis was er in geslaagd, dank zij de toverkracht, die ze op listige wijze aan Re ontfoetseld had, de dode Osiris nog even tot leven te brengen en zelfs zijn mannelijke krachten op te wekken, net genoeg om zwanger te worden. Negen maanden later werd Horus geboren.

Maar Seth betwistte dat Horus, die verwekt werd na de dood van zijn vader, erfgenaam en opvolger van Osiris kon zijn en maakte als diens broer zelf aanspraak op die titel.

Het kwam tot een bitsig proces, waarbij Isis op verbeterde wijze de rechten van haar zoon verdedigde. De rechtbank die zich over het probleem moest uitspreken was samengesteld uit alle goden van Egypte maar ze bleek meer dan verdeeld en deed er tachtig jaar over vooraleer tot een definitieve en eensgezinde uitspraak te komen. Horus en Isis wonnen het pleit(1).

Wat vroeger tot de wereld van de mythen behoorde, werd nu werkelijkheid.

Vandaag noemt de toverkunst van Isis kunstmatige inseminatie post mortem, in vitro fertilisatie met embryo transfer, of een van de varianten en verfijningen hierop, die nog steeds door de verder

(1) J.F. BORGHOUTS, *Egyptische sagen en verhalen*, Den Haan, 1987, 98 e.v.; C. DESROCHES NOBLECOURT, *La femme au temps des Pharaons*, Parijs 1986, 30 e.v.

evoluerende biomedische wetenschappen worden uitgewerkt (GIFT, ZIFT..) om op medisch begeleide wijze nieuw leven te doen ontstaan.

De juridische problematiek die in de Osiris-mythe aan bod kwam, was eerder beperkt. Ondanks het feit dat ons bestaande afstammings- en erfrecht (op art. 318 § 4 B.W. na) geen specifieke regelingen bevat met betrekking tot medisch begeleide bevruchtingstechnieken, is het antwoord op de gestelde vraag bovendien naar huidig recht vrij eenvoudig. Het gemene recht terzake biedt een oplossing, zij het dat die fel afwijkt van het toenmalige godenoordeel.

Horus werd immers verwekt na de dood van Osiris. Dit betekent niet alleen dat hij nog niet bestond bij het openvallen van diens nalatenschap en er dus op die grond al geen aanspraak meer kon op maken (art. 725 B.W.), maar ook dat zijn afstamming t.a.v. die dode niet meer kon worden vastgesteld(2).

Dit impliceert niet meteen dat Seth het pleit zou winnen, want nu hij zijn broer had vermoord, zou hij normaal onwaardig zijn van hem te erven. Maar het verhaal vertelt niet of Seth omwille van deze moord veroordeeld werd.

Het verhaal vertelt al evenmin of de eerder permissieve Egyptische goden zich enige (ethische) bedenkingen hebben gemaakt bij het verantwoord zijn van deze posthume kinderwens van Isis.

En inderdaad hoe merkwaardig modern de inzet van het toenmalige proces ook is, toch moet worden toegegeven dat er alleen maar het topje van de ijsberg werd aangeraakt van de complexe en uitermate delicate problematiek die door de toepassing van de medisch begeleide voortplantingstechnieken in het leven werd geroepen.

In het bestek van deze korte rubriek kan hierop uiteraard al evenmin diep worden ingegaan. Ik zou alleen enkele vaststellingen willen doen.

De problematiek die aan de orde gesteld wordt door het gebruik van deze procreatietechnieken en vooral door de nieuwe mogelijkheden die er door geboden worden, is niet alleen indrukwekkend in omvang maar bovendien fundamenteel.

Algemeen theoretische vragen komen aan bod: verhouding recht en ethiek, morele principes afdwingen via rechtsregels, grenzen van het

(2) De vaststelling van het vaderschap van Osiris was trouwens hoe dan ook uitgesloten nu Horus naar onze huidige maatstaven de vrucht was van absolute incest (art. 321 en 325 B.W.).

recht op privacy en zelfbeschikking, grenzen van de contractsvrijheid, openbare orde en goede zeden, gelijke behandeling, afweging van belangen, interpretatie van wetten, opportuniteit van wetgevend optreden tegenover vertrouwen in zelfregulering door de betrokken beroepsorde, dode letter wetten,...

Zij moeten het antwoord helpen bepalen op de meer concrete vragen die door het gebruik van deze technieken worden opgeroepen en waarvan sommige de fundamenteën van onze samenleving raken.

Moet, in het belang van het kind, de man-vrouw verhouding, de combinatie vaderschap-moederschap de enig aangewezen context blijven voor de voortplanting, zodat via de medisch begeleide bevruchtingstechnieken alleen mag verholpen worden aan een gebrekkig functioneren van de natuurlijke procreatie (onvruchtbaarheid, vermijden van overdragen van erfelijke aandoeningen), en deze dus alleen kunnen aangewend worden ten behoeve van echtgenoten (en eventueel ook van samenwoners met een duurzame relatie)? Of kunnen zij een alternatieve procreatietechniek zijn, waarop ook door alleenstaande vrouwen, treurende weduwen, lesbisch of homofiele koppels kan beroep gedaan worden, in naam van het „recht” op een kind?

Wat is het statuut van het embryo in vitro. Hoe beschermwaardig is deze kiem van mogelijk nieuw leven? Is dit reeds verwekt leven? Moet zoveel mogelijk vermeden worden dat embryo's zouden ontstaan die niet in een baarmoeder zullen worden ingeplant. Wie mag over het lot van overtallige embryo's beslissen? Mogen zij onderworpen worden aan wetenschappelijke experimenten ?

Kan gebruik gemaakt worden van genetisch materiaal van een derde, of is dergelijke infiltratie in de intimiteit van een koppel af te wijzen?

Wat is het statuut van de gameten (sperma, eicel), eens ze afgescheiden zijn van het menselijk lichaam en wat is de juridische kwalifikatie van de eventueel toegelaten rechtshandelingen die daarmee verband houden?

Moet de anonimiteit van de donor gewaarborgd worden en wat is zijn statuut?

Tot welke (medische) informatie kan het kind, dat via K.I.D. geboren werd, zelfs bij anonimiteit van de donor toegang krijgen en hoe dient deze geselecteerde geheimhouding georganiseerd te worden?

Moet draagmoederschap verboden worden of alleen maar de com-

mercialisering ervan? Zijn draagmoederovereenkomsten afdwingbaar?

Moet ons afstammingsrecht dat in grote mate nog geconcipieerd bleef vanuit de idee dat bij procreatie een onontkoppelbare eenheid bestaat tussen geslachtsgemeenschap, genetische band, zwangerschap en bevalling, niet worden herdacht en aangepast(3) nu door de kunstmatige bevruchtingstechnieken deze eenheid verbroken werd?

Welke zijn de erkenningsvoorwaarden voor centra waar genetisch materiaal wordt bewaard en waar deze medisch begeleide procreatietechnieken worden toegepast. Aan welke kwalificaties moet het personeel voldoen dat deze technieken toepast.

Welke informatieverplichting rust op het behandelend team, onder meer wat de geringe slaagpercentages betreft van (sommige van) deze technieken, die zeker bij vruchteloze herhalingen uitermate stresserend kunnen zijn voor de betrokkenen.

Het is nog maar een greep uit de lange reeks vragen.

Na de geboorte in 1978 van de eerste baby die via in vitro fertilisatie met embryo transfer werd verwekt, werd in heel wat landen waar medisch begeleide bevruchtingstechnieken werden toegepast(4), in speciaal hiertoe opgerichte adviesorganen de vraag naar de regelgeving en normering van het gebruik van deze nieuwe procreatietechnieken uitdrukkelijk aan de orde gesteld en op deskundige wijze onderzocht. Dit gaf aanleiding tot tal van rapporten, aanbevelingen en voorstellen en soms ook tot wetgeving. Op die manier werd de toelaatbaarheid van de fertiliteitsbehandeling als dusdanig (minstens impliciet) bevestigd, maar het valt op dat men zich in de regel eerder restrictief opstelde, o.m. wat betreft de indicaties voor toegang tot

(3) Net als voor het juridisch probleem dat in de Osiris-mythe aan de orde was, kan wel, zoals uit de reeds overvloedige rechtsleer blijkt, in toepassing van het gemene recht een antwoord gegeven worden op de meeste vragen betreffende de afstamming van aldus verwekte kinderen. zie hierover o.a. E. GULDIX, „De impact van de medische wetenschap en techniek op het personen-en gezinsrecht”, Preadvies voor het Congres van de Vlaamse Juristenvereniging, over Recht en (on)zekerheid, (23 april 1994); *R.W.*, 1993-94, (1104-1128), nrs. 66 e.v., HEYVAERT, „De nieuwe procreatietechnieken en de afstammingswet van 31 maart 1987”, *VLT.Gez.R.*, 1988, (227-246), nrs. 7 e.v.

(4) Naast Europese landen, als Groot-Brittannië, Bondsrepubliek, Frankrijk, Nederland, Italië, Denemarken, Noorwegen, Zweden, Spanje, ook Australië, Canada en de Verenigde Staten, zie hierover o.a. H. NYS, „Medisch begeleide bevruchting; Ontwikkelingen m.b.t. regelgeving in België en in Europa”, in *Recht en medisch begeleide bevruchting. Verslagboek van de studiedag Leerstoel rector E. DHANIS, S.J. van 4 mei 1990*, Antwerpen 1991, 3-58 en verwijzingen daar.

deze technieken en het toegelaten wetenschappelijk onderzoek met embryo's.

Dit was ook het geval in de ontwerp-aanbeveling van 3 april 1987, opgesteld in het kader van de Raad van Europa door het (toenmalig) Comité ad hoc d'experts sur le progrès des sciences biomédicales (CAHBI).

Het blijkt dat ons land een koploper op wereldvlak kan genoemd worden van het gebruik van medisch begeleide procreatietechnieken. Alhoewel preciese cijfers ontbreken staat vast dat deze technieken in een groot aantal centra worden toegepast. Bovendien wordt het beroep erop in zekere mate ook aangemoedigd omwille van de soms ruime tussenkomst door het R.I.Z.I.V.(5).

Uit publicaties is gebleken dat in sommige van deze centra kan wat in andere landen slechts onder bepaalde voorwaarden is toegelaten of zelfs helemaal verboden is.

De Belgische overheid heeft zich vooralsnog t.a.v. de medisch-ethische en medisch-juridische vragen, die het gebruik van deze technieken oproepen, afzijdig opgesteld. Specifieke wetgeving is er (omzeggens) niet.

Ik weet — en hoe kan het anders in een pluralistische maatschappij t.a.v. bio-ethische problemen — er bestaat terzake grote verdeeldheid. Niet alleen verschilt men van mening over wat het antwoord is (kan zijn) op de meest fundamentele vragen, maar — en als gevolg daarvan — zelfs de wenselijkheid van regulerende (en dus beperkende) wetgeving staat ter discussie.

Dit is vrij vlug gebleken tijdens de twee colloquia die in 1987 op ministerieel initiatief(6) werden georganiseerd en die een vertrekbasis wilden vormen voor verdere discussie en actie. Maar het is vooralsnog op regeringsniveau daarbij gebleven.

(5) Zie hierover D. DE GRAEVE, „Economische evaluatie van de in vitro fertilisatie” in het geciteerde *Verlagboek van de studiedag leerstoel rector Dhanis*, (129-152), 142 e.v.. Deze auteur rekent ook uit wat zodoende de kostprijs voor de gemeenschap is per succesvolle I.V.F. behandeling en komt tot de vaststelling dat deze van 450.000 BF tot 1.000.000 kan oplopen, zie ook de beschouwingen bij deze kost voor de gemeenschap van H. WILLEKENS, „Het maatschappelijke en juridische debat over voortplantingstechnologie: de centrale plaats van mensbeelden”, *Journ. d. Procès*, 1994, nr. 270, 25.

(6) Het *Internationaal colloquium over de juridische aspecten van medisch begeleide voortplantingstechnieken*, georganiseerd op 4-5 mei 1987 door toenmalig minister van justitie J. GOL in samenwerking met het Interuniversitair Centrum voor Rechtsvergelijking en het *Nationaal Wetenschappelijk denkcolloquium, Bio-ethica in de jaren '90*, georganiseerd op 21 en 22 mei 1987, door mevr. W. DEMEESTER, toenmalige staatssecretaris voor volksgezondheid en gehandicaptenzorg.

De medisch begeleide voortplantingstechnieken hebben in ons land blijkbaar al even grote verdeeldheid gezaaid als destijds de opvolging van Osiris in de Egyptische godenwereld.

In onze cultuur wordt het recht opgevat als een soort minimum-ethiek, die maatschappelijke harmonie moet brengen in sociale contexten, waarin mensen er andere morele meningen op na houden.

We staan hier voor een nieuwe problematiek waarvan het fundamenteel karakter en de omvang werd aangetoond, maar waarop voor vele aspecten op basis van het bestaande (civiel, medisch of straf)recht geen (volledig en/of bevredigend) antwoord kan gevonden worden.

Bovendien — om de woorden te herhalen van een ander lid van deze redactie(7) — gaat het toch niet op „in dit gebied waar de bescherming van de menselijke species zelf aan de orde is, enig beginsel van wilsautonomie te belijden, een beginsel dat zelfs in het (bijzondere) contractenrecht terwille van de bescherming van consumenten, werknemers, huurders, spaarders, etc. aan ernstige wettelijke beperkingen is onderworpen”.

Het lijkt dan ook de hoogste tijd dat ook onze wetgever deze aangelegenheid op een deskundige, weloverwogen en serene wijze aanpakt. Niet om voor alle aspecten een minitieuze en gedetailleerde wetgeving uit te werken maar om een algemeen regulerend kader te scheppen waar ook plaats gelaten wordt voor zelfregulering en rechterlijke normering(8).

Zou de Belgische wetgever niet in staat zijn tot wat in andere ontwikkelde landen wel mogelijk bleek?

Ik hoop althans dat zijn antwoord niet even lang op zich zal laten wachten als dat van de Egyptische goden. Een ding is intussen zeker, hoe langer getalmd wordt, des te moeilijker enige regulering nog zal worden aanvaard of intussen ontstane praktijken zullen kunnen worden teruggeschroefd.

M. COENE

(7) W. VAN GERVEN, „Ontluikend leven, groeiend recht” in het geciteerde *Verslagboek van de studiedag, leerstoel rector Dhanis*, (161-199), 193.

(8) Zie de genuanceerde uiteenzetting van VAN GERVEN, *o.c.*